

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики». – 2013. – № 224. – ст. 25.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією». – 2013. – № 221. – ст. 1298.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.01.2012 року ВР. – № 4656 – 6.
5. Кримінальний Кодекс України К. : «Правова єдність». – 2012. – 184 с.
6. Про судову практику у справах про неправомірну вигоду : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5.
7. Наказ Генеральної прокуратури України від 21.12.2009 № 10гн «Про організацію діяльності органів прокуратури у сфері запобігання та протидії корупції».
8. Наказ МВС України, Служба безпеки України, ДПА України, Адміністрація держкордонслужби, Держмитслужба України від 23.03.2009 р. № 124/936/139/199/250 «Про затвердження Інструкції про порядок організації обміну інформацією між структурними підрозділами МВС, Служби безпеки України, Державної податкової адміністрації України, Державної прикордонної служби України, Держмитслужби в діяльності з виявлення та припинення корупційних діянь в правоохоронних органах».

ЧОРНИЙ Р. Л.,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, докторант

УДК 343.3

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКОНІ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Стаття присвячена питанням визначення поняття державної діяльності у законі про кримінальну відповідальність, висвітлено проблеми, які виникають внаслідок його неоднозначного розуміння в науці кримінального права та практичній діяльності правоохоронних органів і суду. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення відповідних положень КК України.

Ключові слова: діяльність, державна діяльність, державна влада, державний діяч.

Статья посвящена вопросам определения понятия государственной деятельности в законе об уголовной ответственности, освещены проблемы, которые возникают в результате его неоднозначного понимания в науке уголовного права и практической деятельности правоохранительных органов и суда. Сформулированы предложения по совершенствованию соответствующих положений УК Украины.

Ключевые слова: деятельность, государственная деятельность, государственная власть, государственный деятель.

The article is devoted to the definition of the concept of state activity in the law on criminal responsibility, the problems that arise as a result of its ambiguous understanding of the science of criminal law and practical activity of law enforcement bodies and courts. Proposals on amendment of the relevant provisions of the criminal code of Ukraine.

Key words: activities, state activities, state power, statesman.

Вступ. Принцип законності є одним із найважливіших принципів кримінального права, який впливає з положень Загальної декларації прав людини і полягає в тому, що особа може бути засуджена тільки за вчинене нею діяння, яке містить склад злочину, передбачений у КК України. Отже, конституційний принцип законності кримінального права, перш за все, означає, що всі положення, які лежать в основі притягнення особи до кримінальної відповідальності, повинні бути сформульовані виключно в законі, зміст якого повинен тлумачитися у точній відповідності з його текстом. У цьому ключі важливе місце посідає проблема чіткості понятійного апарату закону про кримінальну відповідальність, у тому числі в частині визначення понять, вжитих у диспозиціях ст. 112, 344, 346 та ч. 3 ст. 163 КК України.

Дослідженням проблем відповідальності за вказані злочини у сучасній науці кримінального права присвячено всього декілька спеціальних досліджень, серед яких монографія О.Ю. Звонарьова та дисертації О.С. Сотули та Л.В. Мошняги.

Але проблеми визначення поняття державної діяльності залишаються дискусійними. Їх вирішення має не лише теоретичне, але і вагомое практичне значення, насамперед, задля правильної кваліфікації вчиненого та законності призначення винному покарання.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження положень кримінального права щодо визначення поняття державної діяльності, її складових, обґрунтування теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

Результати дослідження. Аналіз наукових джерел свідчить про недостатню розробленість проблем визначення поняття державної діяльності. У спеціальних роботах учених, які досліджували питання відповідальності за незаконні дії щодо державних діячів, увага переважно зосереджена на з'ясуванні кола потерпілих від злочинів, передбачених ст. 112, 344 та 346 КК України. У свою чергу, поняття державної діяльності авторами майже не досліджувалося. Найбільшу увагу цьому питанню приділив О.Ю. Звонарьов. Так, під державною діяльністю вчений розуміє «здійснення компетенції органу державної влади на підставі, в межах повноважень відповідного державного органу та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [1, с. 48-49].

Відаючи належне вказаній позиції, варто зазначити, що вона потребує суттєвих уточнень з огляду на системність цього поняття.

Так, необхідно з'ясувати зміст поняття «діяльність», яке є предметом дослідження філософії, соціології, психології, та інших напрямів знань. Під нею розуміють активність суб'єкта, спрямовану на об'єкти або на інших суб'єктів [2, с. 43], спосіб буття людини у світі, її здатність вносити зміни у реальну дійсність [3, с. 98], форму активного ставлення суб'єкта до дійсності, спрямовану на досягнення свідомо поставлених цілей, що пов'язана зі створенням суспільно значущих цінностей або освоєнням соціального досвіду [4, с. 136], засіб реалізації зв'язку між суб'єктом (особистістю) та об'єктом (зовнішньою дійсністю) [5, с. 84].

Загалом аналіз запропонованих ученими визначень вказаного поняття свідчить, що поняття «діяльність» є, насамперед, фундаментальною філософською категорією, яка поєднує у собі цілеспрямовану волю суб'єкта й об'єктивні закономірності буття. Відповідно до цього визначення у структурі діяльності традиційно виділяють суб'єктний та об'єктний компоненти, оскільки в діяльності і через неї встановлюється дієвий зв'язок між людиною і світом, завдяки якому буття виступає як реальна єдність і відбувається взаємопроникнення суб'єкта й об'єкта [6, с. 277].

Отже, діяльність як соціально сформована й організована активність передбачає наявність двох обов'язкових елементів – особи, яка діє, і предмета дії, тобто суб'єкта й об'єкта. Суб'єктом діяльності можуть виступати конкретний індивід, та чи інша соціальна група і навіть суспільство в цілому. При цьому діяльність індивіда «вплетена» в активність різних соціальних груп, політичних партій, нації тощо, а дії останніх пов'язані з інтегральною діяльністю держави і суспільства. У свою чергу, об'єкт діяльності є багатограним, ним можуть бути як сама людина, так і різні соціальні інститути. [2, с. 43, 46-47].

В основу визначення поняття державної діяльності повинно бути покладено також поняття державної влади, під якою розуміють вид публічної влади, здійснювану державою, її органами та посадовими особами у межах і порядку, передбачених Конституцією і законами України [7, с. 6.]

Розгляд вказаного питання саме у такому аспекті дає підстави для висновку, що суб'єктом державної діяльності є відповідні державні органи та їх посадові особи як носії (суб'єкти) державної влади.

У свою чергу, об'єктом вказаної діяльності є функції державної влади з упорядкування, організації життя, забезпечення безпеки, стабільності та розвитку людини, суспільства і держави тощо, які також класифікуються за суб'єктом, об'єктом та іншими критеріями.

Грунтовно поняття державної влади та її функцій досліджено В.Ф. Погорілком. Так, за суб'єктами державної влади вчений розрізняє функції Верховної Ради України, Президента України; Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, судів загальної юрисдикції, Конституційного Суду України, прокуратури України, інших органів державної влади: Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Центральної виборчої комісії тощо. За об'єктом – внутрішні (політична, економічна, соціальна, культурна, екологічна) та зовнішні (зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, зовнішньогуманітарна й оборонна (захисна)) функції державної влади, які є обов'язками, спрямованістю, повноваженнями органів державної влади або безпосередньо державної влади. Однак головними функціями державної влади вчений називає функції, які розрізняються за формами, способами діяльності держави і її органів, тобто за видами і формами здійснення державної влади. Такими формами, на думку В.Ф. Погорілка, є законодавча діяльність, виконавча діяльність, правосуддя, державний контроль, діяльність Глави держави, а також контрольно-наглядова діяльність, про наявність якої переконливо свідчать насамперед функції і повноваження таких органів державної влади, як прокуратура України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та інші органи державної влади, у яких контрольно-наглядова функція є пріоритетною.

Таким чином, суб'єктом державної діяльності у контексті ст. 112, 344 та 346 КК України є суб'єкти державної влади, зазначені в диспозиціях вказаних норм, а її об'єктом – функції цих владних суб'єктів.

Отже, державна діяльність полягає у виконанні вказаними особами своїх функцій шляхом здійснення ними владних повноважень. Іншими словами, державна діяльність потерпілих від злочинів, передбачених ст. 112, 344 та 346 КК України (крім керівників політичних партій), означає здійснення державної влади вказаними особами.

Дослідження поняття державної діяльності зазначеним не вичерпується і потребує аналізу поняття владних повноважень, оскільки у низці випадків від цього залежить правильна кваліфікація дій винного.

У юридичній науці під повноваженнями розуміється сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій. Обсяг повноважень конкретних державних органів та їх посадових осіб залежить від їх місця в ієрархічній структурі відповідних органів [8, с. 590; 9, с. 12; 10, с. 102; 11, с. 265].

З наукового визначення поняття владного повноваження випливає декілька висновків.

По-перше, державна діяльність є виключно позитивною (суспільно корисною). На цьому свого часу наголошував Л. Дюгі. Вчений зазначав, що повноваження владного суб'єкта ґрунтуються на суспільних інтересах, які впливають із нормативно-правових актів і реалізуються в площині обов'язку суб'єкта діяти у межах наявних правових можливостей [12, с. 130]. Така ж позиція є пануючою і в сучасній теорії права [13, с. 102; 14]. Це означає, що державна діяльність може визнаватися такою лише за умови, коли вона пов'язана із виконанням владних функцій і реалізацією владних прав та обов'язків, покладених на державний орган або його посадових осіб Конституцією і законами України. Зазначене впливає з положень ст. 19 Основного Закону, відповідно до яких органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Виходячи з викладеного, особа не підлягає кримінальній відповідальності, наприклад, за посягання на життя державного діяча у випадку, коли останнім вчинено дії, які виходять за межі його повноважень, зокрема коли дії потерпілого містять ознаки злочину (перевищення влади, захоплення влади особою після спливу терміну перебування її на посаді тощо).

По-друге, наявність у суб'єкта державної діяльності (державної влади) владних повноважень передбачає, що він повинен бути легітимним, тобто набув владні права й обов'язки у встановленому законодавством порядку.

Питання легітимності державної влади і її суб'єктів протягом тривалого часу є предметом дослідження філософії, соціології, політології. Не вдаючись до численних дискусій з цього приводу, варто зазначити, що у правовому розумінні легітимність державної влади розглядається як її легальність (законність). Суб'єкти державної влади є легітимними лише у разі, коли їх вступ на посаду або призначення на посаду і, як наслідок, здійснення ними державної діяльності відбувається у порядку та спосіб, що встановлені Конституцією і законами України. З цього випливає, що вбивство чи замах на вбивство особи, яка поклала на себе повноваження Президента України внаслідок насильницького захоплення державної влади (навіть у випадку дотримання нею у подальшому норм законодавства при здійсненні набутих всупереч закону владних повноважень), не є підставою для кваліфікації таких дій за ст. 112 КК України.

По-третє, проблема законності набуття особою повноважень на здійснення державної влади тісно пов'язана із встановленням часових меж перебування суб'єкта державної діяльності на відповідній посаді, що також має важливе значення для кваліфікації.

У зв'язку з цим, посягання на життя особи до набуття нею статусу суб'єкта державної діяльності (у тому числі кандидата на пост Президента України чи кандидата у народні депутати України) і після закінчення строку виконання нею владних повноважень не є підставою для притягнення винного до відповідальності за ст. 112 КК України.

Водночас з цього питання у науковій літературі обгрунтовується декілька протилежних позицій. Так, на думку О.Ю. Звонарьова, злочин, передбачений ст. 112 КК України, вчинюється з метою перешкоджання державній діяльності потерпілого, яка зумовлена мотивами, викликаними його участю в здійсненні компетенції відповідного органу державної влади в теперішній час чи в майбутньому, або мотивом помсти за таку діяльність у минулому [2, с. 98]. Схожу позицію обстоюють також й інші вчені [15, с. 128]. Отже, автори визнають можливість кваліфікації дій винного за ст. 112 КК України у випадку, коли потерпілий склав свої повноваження на момент вчинення цього злочину.

Очевидно, що вказана позиція певною мірою обгрунтовується положеннями Постанови Пленуму Верховного Суду України від 08.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», в абзаці першому пункту 12 якої зазначається, що відповідальність за умисне вбивство особи у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України) настає, якщо злочин вчинено з метою не допустити чи перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї *незалежно від часу*, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства [16, п. 12].

Втім, з наведеними твердженнями вчених і позицією Пленуму Верховного Суду України можна погодитися лише частково. Зокрема, виходячи з диспозиції ст. 112 КК України, посягання на життя здійснюється виключно у зв'язку з державною діяльністю особи, тобто через безпосереднє виконання тих чи інших повноважень на час вчинення злочину щодо неї. Аналогічний висновок впливає також із змісту п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України. Отже, вбивство особи у зв'язку з виконанням нею у минулому державної діяльності не охоплюється диспозицією зазначеної норми. У свою чергу, кваліфікація умисного вбивства особи за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України також може мати місце виключно у випадку, коли злочин вчинено в період виконання потерпілим службового або громадського обов'язку.

Враховуючи вказані особливості диспозиції ст. 112 КК України, деякі автори справедливо наголошують, що для правильної кваліфікації посягання на життя державного діяча важливе значення

має не тільки його мотив, але й фактичний статус потерпілого на момент вчинення злочину щодо нього [17, с. 275]. Разом з тим, ці ж учені пропонують кваліфікувати заповідання смерті особі, яка здійснювала державну діяльність у минулому за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України як умисне вбивство особи у зв'язку з виконанням нею службового обов'язку.

Водночас і такий підхід важко визнати достатньо обґрунтованим. Стаття 112 КК України є спеціальною нормою щодо п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України. Головна відмінність посягання на життя державного діяча та умисного вбивства полягає в основному безпосередньому об'єкті цих складів злочинів. У першому випадку під охорону закону про кримінальну відповідальність поставлено суспільні відносини щодо забезпечення безпеки здійснення державної влади, в другому – суспільні відносини щодо забезпечення життя людини, які є додатковим безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 112 КК України.

Таким чином, враховуючи положення науки кримінального права щодо об'єкта злочину та зроблених у цій роботі висновків, можна стверджувати, що кваліфікація посягання на життя особи у зв'язку з її минулою державною діяльністю, за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України не є правильною. У свою чергу, позиція Пленуму Верховного Суду України, відповідно до якої відповідальність за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК настає незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства, також не є повною мірою обґрунтованою.

Наведене засвідчує наявність низки недоліків у законі про кримінальну відповідальність, усунення яких сприятиме правильній кваліфікації деяких видів суспільно небезпечних діянь, а отже, законності притягнення винного до кримінальної відповідальності та законності призначення покарання.

Вирішення вказаних проблем можливе шляхом внесення відповідних змін до ст. 112 і п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України.

На підставі викладеного пропонується диспозицію ст. 112 КК України після слів «у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю» та п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України після слів «у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку» доповнити відповідно словами «незалежно від часу виконання вказаними особами повноважень» та «незалежно від часу виконання вказаними особами таких обов'язків».

Так, враховуючи, що закон про кримінальну відповідальність містить й інші норми, які є спеціальними щодо п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, такі ж зміни необхідно внести до диспозицій ст. 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, і ст. 443 КК України.

Четвертий і найголовніший висновок, який впливає з наукового визначення поняття владного повноваження, полягає у тому, що такі повноваження передбачають не лише обов'язок владного суб'єкта діяти в межах повноважень та у спосіб, визначених Конституцією та законами України, але і гарантію невтручання інших осіб у сферу його державної діяльності [18, с. 181]. Іншими словами, йдеться про безпеку державної діяльності осіб, зазначених у диспозиції ст. 112 КК України (крім керівників політичних партій), тобто безпеку здійснення ними державної влади, що полягає у виконанні зазначеними особами державних функцій шляхом реалізації такими особами законно набутих владних прав і обов'язків у спосіб та межах, передбачених Конституцією і законами України, протягом встановленого законодавством терміну виконання повноважень.

Висновки. Таким чином, здійснене дослідження дає підстави для висновку, що під державною діяльністю ст. 112, 344, 346 та ч. 3 ст. 163 КК України необхідно розуміти здійснення зазначеними у них особами (крім керівників політичних партій) державної влади, що полягає у виконанні такими особами державних функцій шляхом реалізації ними законно набутих владних прав і обов'язків у спосіб та межах, передбачених Конституцією і законами України, протягом встановленого законодавством терміну виконання повноважень.

Вказане визначення пропонується закріпити у примітці до ст. 112 КК України.

Список використаних джерел:

1. Звонарьов О.Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча [Текст] Монографія. / О.Ю. Звонарьов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005, – 119 с.

2. Каган М.С. Человеческая деятельность [Текст] / М.С. Каган. – М., 1974. – 328 с.
3. Деятельность: теория, методология, проблемы [Текст] – М. : Изд-во политической литературы, 1990. – 366 с.
4. Карпов А.В. Психология профессиональной деятельности [Текст]: хрестоматия / А.В. Карпов // Психологические основы профессиональной деятельности / [сост. В.А. Бодров]. – М. : ПЕР СЭ ; Логос, 2007. – 854 с.
5. Іваськевич І.О. Ергономіка: [навчальний посібник] [Текст] / І.О. Іваськевич – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 168 с.
6. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии [Текст] / С.Л. Рубинштейн. – М., 1999. – 354 с.
7. Органи державної влади України [Текст] Монографія./ За ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2002. – 592 с.
8. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл. 1998. – Т. 4 : Н–П. –2002. –720 с. – С. 590.
9. Кулакова Є. Компетенція: поняття, суб'єкти, особливості [Текст] / Є. Кулакова // Підприємство, господарство і право. – 2006. – № 3. – С. 10–15.
10. Лазарев Б.М. Компетенция органов управления [Текст] / Лазарев Б.М. – М. : Юрид. лит., 1972. – 280 с.
11. Адміністративне право України. Академічний курс [Текст]: підручник : [у 2 т.] / [ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова)]. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2004–2005. – Т. 1: Загальна частина. – 2004. – 584 с.
12. Дюги Л. Конституционное право [Текст] / Л. Дюги – М. : Изд-во И.Д. Сытина, 1908. – 256 с.
13. Ткач Г. Поняття владного повноваження [Текст] / Г. Ткач // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, – 2009. – Вип. 49 – С. 101–106.
14. Навроцький В.О. Поняття і кримінально-правове значення виконання потерпілим від злочину громадського або службового обов'язку / В.О. Навроцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_pravo/2009_2/files/pravo_02_09_Navrotskyj.pdf.
15. Ліпкан В.А., Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона [Текст] : навчальний посібник. / В.А. Ліпкан, І.В. Діордіца. (Серія: Національна і міжнародна безпека). – К. : КНТ, 2007. – 292 с.
16. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03/print1387212376605324>.
17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [Текст] / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка – [9 – те вид., переробл. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
18. Друцұл Т.І. Владні повноваження органів публічної адміністрації як невід'ємна складова адміністративно-правового статусу [Текст] / Т.І. Друцұл // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – № 2 (57), 2012. – С. 180–186.

